Karl Marks/Fridrih Engels

Manifest Komunističke partije

Bauk kruži Evropom - bauk komunizma. Sve sile stare Evrope sjedinile su se u svetu hajku protiv tog bauka, rimski papa i ruski car, Maternih i Gizo, francuski radikali i nemački policajci.

Gde je ona opoziciona partija koju njeni protivnici na vlasti nisu izvikivali kao komunističku, gde je ona opoziciona partija koja nije i naprednijim opozicionarima i svojim reakcionarnim protivnicima uzvratila prekor koji ih je imao žigosati kao komuniste?

Iz ove rečenice izlaze dve stvari.

Sve velike evropske sile već priznaju komunizam kao silu.

Uveliko je vreme da komunisti pred celim svetom otvoreno izlože svoja shvatanja, svoje ciljeve, svoje težnje, te da priči o bauku komunizma protivstave manifest same partije.

U tu svrhu sastali su se u Londonu komunisti najrazličitijih narodnosti i sastavili sledeći *Manifest*, koji se objavljuje na engleskom, francuskom, nemačkom, italijanskom, flamanskom i danskom jeziku.

I Buržuji i Proleteri[(1)]

Istorija svakog dosadašnjeg društva[(2)] jeste istorija klasnih borbi.

Slobodan čovek i rob, patricij i plebejac, baron i kmet, esnafski majstor[(3)] i kalfa, ukratko - ugnjetač i ugnjetani stajali su jedan prema drugom u stalnoj suprotnosti, vodili neprikidnu - čas skrivenu, čas otvorenu borbu - borbu koja se uvek završavala revolucionarnim preuredjenjem celog društva ili zajedničkom propašću klasa koje su se borile.

U ranijim istoriskim epohama nalazimo gotovo svugde potpunu podelu društva na različite staleže, mnogostruko stupnjevanje društvenih položaja. U starom Rimu imamo patricije, vitezove, plebejce, robove; u srednjem veku - feudalne gospodare, vazale, esnafske majstore, kalfe, kmetove, a uz to još gotovo u svakoj od tih klasa opet posebne stupnjeve.

Moderno buržoasko društvo, koje je proizašlo iz propasti feudalnog društva, nije uklonilo klasne suprotnosti. Ono je stavilo samo nove klase, nove uslove ugnjetavanja, nove oblike borbe na mesto starih.

Ali naša epoha, epoha buržoazije, odlikuje se time što je uprostila klasne suprotnosti. Celo se društvo sve više i više cepa na dva velika neprijateljska tabora, na dve velike klase koje stoje jedna naspram druge - buržoaziju i proletarijat.

Iz redova kmetova srednjeg veka izašli su slobodni stanovnici prvih gradova; iz tog varoškog stanovništva razvili su se prvi elementi buržoazije.

Otkrića Amerike i morskog puta oko Afrike stvorili su novi teren buržoaziji, koja se uzdizala. Istočnoindijsko i kinesko tržište, kolonizacija Amerike, razmena sa kolonijama, umnožavanje sredstava za razmenu i robu uopšte dali su trgovini, brodarstvu i industriji dotle nevidjeni polet, a time su ubrzali razvitak revolucionarnog elementa u propadajućem feudalnom društvu.

Dotadašnji feudalni način rada industrije nije više zadovoljavao tražnju koja je rasla sa novim tržištima. Na njegovo mesto došla je manufaktura. Esnafske majstore potisnuo je industrijski srednji stalež; podela rada izmedju različitih korporacija iščeze pred podelom rada u pojedinačnoj radionici.

No, tržišta su jednako rasla, tražnja je bivala sve veća. Više ni manufaktura nije bila dovoljna. Tada su para i mašina revolucionisale industrijsku proizvodju. Na mesto manufakture došla je moderna krupna industrija, na mesto industrijskog srednjeg staleža došli su industrijski milionari, šefovi čitavih industrijskih armija, moderni buržuji.

Krupna industrija stvorila je svetsko tržište, koje je bilo pripremljeno otkrićem Amerike. Svetsko tržište naizmenično je razvilo trgovinu, brodarstvo, kopneni saobraćaj. Ovaj je razvitak, opet, još više raširio industriju, a u istoj meri u kojoj se širila industrija, trgovina, rudarstvo i železnice, u istoj meri se razvila buržoazija, uvećala svoje kapitale i potiskivala u pozadinu sve klase nasledjene od srednjeg veka.

Tako mi vidimo kako je sama moderna buržoazija proizvod dugog toka razvitka, niza prevrata u načinu proizvodnje i prometa.

Svaki taj stupanj razvitka buržoazije bio je praćen odgovarajućim političkim napretkom.[(4)] Ona je bila ugnjeteni stalež pod vlašću feudalnih gospodara, naoružana i samoupravna zajednica u komuni,[(5)] ovamo nezavisna gradska republika, onamo treći oporezovani stalež monarhije,[(6)] zatim, u vreme manufakture, protivteža plemstva u staleško ili apsolutnoj monarhiji, uopšte glavna podloga velikih monarhija, dok najzad sa postankom krupe industrije i svetskog tržišta, nije osvojila u modernoj predstavničkoj državi isključivu političku vlast. Moderna državna vlast samo je odbor koji upravlja opštim poslovima cele buržoaske klase.

Buržoazija je u istoriji odigrala krajnje revolucioarnu ulogu.

Gde god je došla na vlast, bužoazija je razorila sve feudalne, patrijahalne i idilične odnose. Ona je nemilosrdno pokidala šarolike feudalne veze koje su čoveka vezivale za njegovog prirodnog pretpostavljenog, i nije ostavila izmedju čoveka i ćoveka nikakvu

drugu vezu osim golog interesa, osim bezdušnog »plaćanja u gotovu«. Ona je u ledenoj vodi sebičnog računa utopila svete drhtaje pobožnog zanosa, viteškog oduševljenja, malogradjanske sentimentalnosti. Ona je lično dostojanstvo pretvorila u prometnu vrednost i na mesto bezbrojnih povelja priznatih i izvojevanih sloboda stavila *jednu* besavesnu slobodu trgovine. Ona je, jednom reči, na mesto eksploatacije prikrivene verskim i političkim iluzijama stavila otvorenu, besramnu, direktnu, surovu eksploataciju.

Buržoazija je sa svih dotad uvažavanih profesija, na koje se gledalo sa strahopoštovanjem, skinula svetiteljski oreol. Ona je lekara, pravnika, sveštenika, pesnika i naučnika pretvorila u svoje plaćene najamne radnike.

Buržoazija je sa porodičnog odnosa zderala dirljivi sentimentalni veo i svela na čisto novčani odnos.

Buržoazija je otkrila kako je brutalno ispoljavanje snage, zbog kojega se reakcija toliko divi srednjem veku, nalazilo odgovarajuću dopunu u najmlitavijem dembelisanju. Tek je ona pokazala šta je ljudska delatnost u stanju da uradi. Ona je stvorila sasvim drugačija čuda nego što su egipatske piramide, rimski vodovodi i gotske katedrale; ona je izvela sasvim drugačije pohode nego što su bile seobe naroda i krstaški ratovi.

Buržoazija ne može da postoji a da neprekidno ne revolucioniše orudja za proizvodnju, dakle odnose proizvodnje, pa, dakle, i celokupne društvene odnose. A svima ranijim industrijskim klasama bio je, naprotiv, prvi uslov opstanka nepromenjeno zadržavanje starog načina proizvodnje. Stalno revolucionisanje proizvodnje, neprekidno potresanje svih društvenih odnosa, večna nesigurnost i kretanje odlikuju buržoasku epohu od svih ranijih. Ona rastvara sve čvrste, zardjale odnose sa svima starinskim predstavama i shvatanjima koji ih prate; svi novi odnosi zastarevaju pre no što mogu da očvrstnu. Sve što je čvrsto i ustavljeno pretvara se u dim, sve što je sveto skrnavi se, i ljudi naizad bivaju prisiljeni da na svoj životni položaj, a svoje medjusobne odnose pogledaju trezvenim očima.

Potreba za sve raširenijim tržištima gde će prodati svoje proizvode goni buržoaziju preko cele Zemljine kugle. Svuda ona mora da se ugnezdi, svugde da se naseli, svugde da uspostavi veze.

Buržoazija je eksploatacijom svetskog tržišta dala kosmopolitski karakter proizvodnji i potrošnji svih zemalja. Na veliku žalost reakcionara, ona je izvukla nacionalno tlo ispod nogu industrije. Uništene su prastare nacionalne industrije i uništavaju se svakodnevno još uvek. Potiskuju ih nove industrije, čije uvodjenje postaje životno pitanje za sve civilizovane nacije, industrije koje više ne preradjuju domaće sirovine, već sirovine koje dolaze iz najudaljenijih oblasti, i čije se fabrike ne trše samo u zemlji, već u isto vreme u svim delovima sveta. Na mesto starih potreba, zadovoljavanjih domaćim proizvodima, stupaju nove koje za svoje zadovoljenje traže proizvode najudaljenijih zemalja i klima. Na mesto stare lokalne i nacionalne samodovoljnosti i ogradjenosti stupa svestrani saobraćaj, svestrana uzajamna zavisnost nacija. A kako je u materijalnoj, tako je i u duhovnoj proizvodnji. Duhovni proizvodi pojedinih nacija postaju opštim dobrom.

Nacionalna jednostranost i ograničenost postaju sve više nemoguće, a iz mnogih nacionalnih i lokalnih književnosti stvara se svetska književnost.

Brzim poboljšanjem svih orudja za proizvodnju, beskrajno olakšanim saobraćajem buržoazija uvlači u civilizaciju sve, pa i najvarvarskije nacije. Jeftine cene njenih roba jesu teška artiljerija kojom ona ruši sve kineske zidove, kojom ona i najuporniju mržnju varvara protiv stranaca prisiljava na kapitulaciju. Ona prisiljava sve nacije da prihvate buržoaski način proizvodnje ako neće da propadnu; ona ih prisiljava da same kod sebe uvedu takozvanu civilizaciju, tj. da postanu buržuji. Jednom reči, ona stvara svoj svet po sopstvenom liku.

Buržoazija je selo potčinila gospodarstvu grada. Ona je stvorila ogromne gradove, ona je silno uvećala broj gradskog stanovništva prema seoskom i tako znatan deo stanovništva otela od idiotizma seoskog života. Kao što je selo učinila zavisnim od grada, tako je ona varvarske i poluvarvarske zemlje učinila zavisnim od civilizovanih zemalja, seljačke narode od buržoaskih naroda, Istok od Zapada.

Buržoazija sve više i više savladjuje rasparčanost sredstava za proizvodnju, poseda i stanovništva. Ona je nagomilala stanovništvo, centralizovala sredstva za proizvodnju i koncentrisala svojinu u malo ruku. Nužna posledica toga bila je politička centralizacija. Nezavisne, gotovo samo savezom povezane provincije s različitim interesima, zakonima, vladama i carinama sabijene su u *jednu* naciju, *jednu* vladu, *jedan* zakon, *jedan* nacionalni klasni interes, *jednu* carinsku granicu.

Buržoazija je u svojoj jedva stogodišnjoj klasnoj vladavini stvorila masovnije i kolosalnije proizvodne snage nego sve prošle generacije zajedno. Potčinjavanje prirodnih sila, mašinska proizvodnja, primena hemije u industriji i zemljoradnji, parabrodarstvo, železnice, električni telegrafi, privodjenje poljoprivredi čitavih delova sveta, pretvaranje reka u plovne, čitava stanovništva koja kao da su nikla iz zemlje - koje je ranije stoleće slutilo da su takve proizvodne snage dremale u krilu društvenog rada.

Videli smo, dakle: srdstva za proizvodnju i promet, na osnovici kojih se izgradila buržoazija, stvorena su u feudalnom društvu. Na izvesnom stupnju razvitka tih sredstava za proizvodnju i promet, odnosi u kojima je feudalno društvo proizvodilo i razmenjivalo, feudalna organizacija poljoprvivrede i manufakture, jednom reči - feudalni odnosi svojine nisu više odgovarali već razvijenim proizvodnim snagama. Oni su proizvodnju kočili umesto da je unapredjuju. Oni su se pretvorili u njene okove. Oni su morali biti raskinuti, i bili su raskinuti.

Na njihovo mesto došla je slobodna konkurencija sa njoj svojstvenom društvenom i političkom strukturom, sa ekonomskom i političkom vladavinom buržoaske klase.

Pred našim očima vrši se slično kretanje. Buržoaski odnosi proizvodnje i prometa, buržoaski odnosi svojine, moderno buržoasko društvo, koje je volšebnički izazvalo tako silna sredstva za proizvodnju i promet, liči na čarobnjaka koji više ne može da savlada podzemne sile koje je dozvao. Decenijama je istorija industrije i trgovine samo istorija

pobune modernih proizvodnih snaga protiv modernih odnosa proizvodnje, protiv odnosa svojine koji su životni uslovi buržoazije i njene vladavine. Dovoljno je navesti trgovinske krize, koje svojim periodičnim ponavljanjem sve opasnije ugrožavaju opstanak čitavog buržoaskog društva. U trgovinskim krizama redovno se uništava veliki deo ne samo izradjenih proizvoda nego i već stvorenih proizvodnih snaga. U krizama izbija društvena epidemija koja bi svim ranijim epohama izgledala kao besmislica - epidemija prekomerne proizvodnje. Društvo se najednom nalazi bačeno natrag u stanje trenutnog varvarstva; reklo bi se da su mu glad i opšti rat do uništenja presekli sve izvore sredstava za život; industrija i trgovina izgledaju uništene, a zašto? Zato što društvo ima suviše civilizacije, suviše sredstava za život, suviše industrije, suviše trgovine. Proizvodne snage koje mu stoje na raspolaganju ne služe više za unapredjivanje buržoaske civilizacije i buržoaskih odnosa svojine; naprotiv, one su postale odviše silne za te odnose, one su njima zakočene; a čim savladaju tu zakočenost, dovode čitavo buržoasko društvo u nered, ugrožavaju opstanak buržoaske svojine. Buržoaski odnosi postali su preuski da bi obuhvatili bogatsvo koje su stvorili.

-Čime buržoazija savladjuje krize? S jedne strane, prisilnim uništavanjem mase proizvodnih snaga; s druge strane, osvajanjem novih tržišta i temeljitijom eksploatacijom starih tržišta. Dakle, čime? Time što priprema svestranije i silnije krize, a smanjuje sredstva za sprečavanje kriza.

Oružje kojim je buržoazija srušila feudalizam okreće se sada protiv same buržoazije.

Ali buržoazija nije samo iskovala oružje koje joj donosi smrt; ona je stvorila ljude koji će to oružje nositi - moderne radnike, *proletere*.

U istoj meri u kojoj se razvija buržoazija, tj. kapital, u istoj meri razvija se proletarijat, klasa modernih radnika, koji žive samo dotle dok nalaze rada, i koji samo dotle nalaze rada dok njihov rad uvećava kapital. Ti radnici, koji moraju da se prodaju na parče, jesu roba kao svaki drugi trgovinski artikal, i zbog toga su isto tako izloženi svim slučajnostima konkurencije, svim kolebanjima tržišta.

Rad proletera izgubio je rasprostiranjem mašina i podelom rada svaki samostalni karakter, a time i svaku draž za radnika. On postaje prost dodatak mašini od koga se traži samo pokret ruke koji je najednostavniji, najjednoličniji i koji se najlakše nauči. Zato se troškove koje radnik prouzrukuje ograničavaju gotovo samo na ona životna sredstva koja su mu potrebna za njegovo izdržavnje i za produženje njegove rase. Medjutim, cena neke robe - pa, dakle, i rada[(7)], - jednaka je troškovima njene proizvodje. Zbog toga, što više raste odvratnost rada, to više opada najamnina. I još više. [to više raste primena mašina i podela rada, to više raste i masa rada, bilo uvećanjem broja radnih časova, bilo uvećanjem rada koji zahteva za neko odredjeno vreme, ubrzanjem hoda mašina itd.

Moderna industrija pretvorila je malu radionicu patrijahalnog majstora u krupnu fabriku industrijskog kapitaliste. Mase radnika, saterana u fabrike, bivaju organizovane po vojnički. Kao prosti vojnici industrije, oni se stavljaju pod nadzor čitave hijerarhije industrijskih podoficira i oficira. Oni nisu samo robovi buržoaske klase, buržoaske

države; njih svakog dana i svakog sata porobljava mašina, nadzornik, i pre svega sam pojedini buržuj koji se bavi proizvodnjom. Ovaj despotizam utoliko je sitničaviji, mrskiji, ukoliko više izaziva ogorčenje, ukoliko otvorenije proglašava zaradjivanje kao svoj jedini cilj.

Ukoliko ručni rad zahteva manje umešnosti i ispoljavanje snage, tj. što se moderna industrija više razvija, to se više rad muškarca potiskuje radom žena i dece. Za radničku klasu više nemaju društvene važnosti razlike u polu ili starosti. Postoje još samo radna orudja koja, prema starosti i polu, prouzrukuju različite troškove.

Kad je eksploatacija radnika od strane fabrikanata već toliko završena da on dobije u gotovu isplaćenu nadnicu, na njega se obaraju drugi delovi buržoazije - kućevlasnik, bakalin, zajmodavac na zaloge itd.

Dosadašnji sitni srednji staleži, sitni industrijalci, trgovci i rentijeri, zanatlije i seljaci, sve te klase srozavaju se u proleterijat, delom time što njihov mali kapital nije dovoljan za vodjenje krupne industrije, te podleže konkurenciji većih kapitala, delom time što njihova umešanost izgubi vrednost usled novih načina proizvodnje. Tako se proletarijat regrutuje iz svih klasa stanovništva.

Proletarijat prolazi kroz više stupnjeva razvitka. Njegova borba protiv buržoazije počinje sa njegovim postankom.

U početku se bore pojedini radnici, zatim radnici jedne fabrike, onda radnici neke grane rada u jednom mestu protiv pojedinih buržuja koji ih neprekidno eksploatišu. Oni svoje napade ne upravljaju samo protiv buržoaskih odnosa proizvodnje, oni ih upravljaju i protiv samih orudja za proizvodnju; oni uništavaju stranu konkurentsku robu, razbijaju mašine, pale fabrike, pokušavaju da povrate izgubljeni položaj srednjevekovnog radnika.

Na tome stupnju radnici sačinjavaju masu rasturenu po celoj zemlji i rascepkanu konkurencijom. Masovnije zbijanje radnika još nije posledica njihovog sopstvenog udruživanja, već posledica udruživanja buržoazije koja, radi postizanja svojih sopstvenih političkih ciljeva, mora da stavi u pokret celi proletarijat i privremeno još može to da uradi. Na tome stupnju, dakle, proletarijat ne vodi borbu protiv svojih neprijatelja, protiv ostataka apsolutne monarhije, protiv zemljoposednika, protiv neindustrijskih buržuja, malogradjana. Tako je čitavo istorijsko kretanje koncentrisano u rukama buržoazije; svaka pobeda koja se tako izvojuje jeste pobeda buržoazije.

Ali, s razvitkom industrije ne dolazi samo do umnožavanja proleterijata; on se zbija u veće mase, njegova snaga raste i on je više oseća. Interesi, životni uslovi u proletarijatu sve se više ujednačuju, jer mašina sve više briše razlike u radu, a nadnicu gotovo svuda obara na jednako niski nivo. Rastuća konkurencija medju samom buržoazijom i trgovinske krize koje otuda proističu čine da najamnina radnika postaje sve kolebljivija; sve brže neprekidno poboljšavanje mašina čini ćitav njihov životni položaj sve nesigurnijim; sukobi izmedju pojedinačnog radnika i pojedinačnog buržuja sve više dobijaju karakter sukoba izmedju dveju klasa. Radnici otpočinju da stvaraju koalicije

protiv buržuja; skupljaju se za održavanje svoje najamnine. Oni zasnivaju čak i trajna udruženja da bi se snadbeli sredstvima za slučaj bunta. Mestimično, borba se pretvara u pobune.

S vremena na vreme pobedjuju radnici, ali samo prolazno. Pravi rezultat njihove borbe nije neposredni uspeh, nego udruživanje radnika koje se sve više širi. Tome pomaže porast saobraćajnih sredstava koje proizvodi krupna industrija i koja dovodi u vezu radnike raznih mesta. Potrebna je, medjutim, samo veza pa da se mnoge lokalne borbe, koje su svude istog karaktera, centralizuju u nacionalnu, u klasnu borbu. A svaka klasna borba je politička borba. Udruživanje, za koje su gradjanima srednjeg veka sa njihovim vicinalnim putovima bili potrebni vekovi, moderni proleteri postižu železnicama za malo godina.

Ovo organizovanje proletera u klasu, a time u političku pertiju, biva opet svakog trenutka razbijno konkurencijom medju samim radnicima. Ali organizacija se radja stalno nanovo, jača, čvršća, moćnija. Ona borbom postiže priznanje pojedinih interesa radnika u zakonskoj formi, iskorišćujući pocepanost u krilu same buržoazije. Tako je bilo sa zakonom o desetočasovnom radnom danu u Engleskoj.

Sukobi medju klasama starog društva uopšte mnogostruko pomažu razvitak proletarijata. Buržoazija se nalazi u neprekidnoj borbi: s početka protiv aristokratije; docnije protiv delova same buržoazije, čiji interesi dolaze u protivrečnost s napredkom industrije; uvek protiv buržoazije svih stranih zemalja. U svim tim borbama ona je prinudjena da apeluje na proletarijat, da traži njegovu pomoć i da ga tako uvlači u politički pokret. Tako ona sama dodaje proletarijatu svoje sopstvene elemente obrazovanja, tj. pruža mu oružje protiv same sebe.

Zatim, kao što smo videli, usled napretka industrije čitavi delovi vladajuće klase bivaju bačeni u proletarijat ili bar ugroženi u životnim uslovima. I ovi dovode proleterijatu masu elementa obrazovanja.

Naposletku, u vreme kada se klasna borba približava rešenju, proces raspadanja u okviru vladajuće klase, u okviru celog starog društva, uzima tako žestok, tako oštar karakter da se jedan mali deo vladajuće klase odričenje nje i priključuje revolucionarnoj klasi, klasi koja u svojim rukama nosi budućnost. I zato, kao što je jedan deo plemstva prešao na stranu buržoazije, tako sada jedan deo buržoazije prelazi na stranu proleterijata, a naročito jedan deo buržuja-ideologa, koji su se uzdigli do teoretskog razumevanja celokupnog istorijskog kretanja.

Od svih klasa koje danas stoje naspram buržoazije samo je proletarijat istinski revolucionarna klasa. Ostale klase rastrojavaju se i propadaju s razvitkom krupne industrije, dok je proletarijat njen sopstveni proizvod.

Srednji stalež - sitni industrijalac, sitni trgovac, zanatlija, seljak - svi se oni bore protiv buržoazije da bi obezbedili od propasti svoj opstanak kao srednjih staleža. Oni, dakle, nisu revolucionarni, već konzervativni. Oni su, štaviše, reakcionarni, jer hoće da okrenu

natrag točak istorije. Ako su revolucionarni, onda su to s obzirom na svoj predstojeći prelazak u proletarijat, onda oni ne brane svoje sadašnje već svoje buduće interese, onda oni napuštaju svoje sopstveno stanovište i staju na stanovnište proleterijata.

Lumpenproletarijat, ta pasivna trulež najdonjih slojeva starog društva, biće delimično ubačen u pokret proleterskom revoluciom, ali će se po čitavom svom životnom položaju radije dati potkupiti za reakcionarna rovarenja.

Životni uslovi starog društva već su uništeni u životnim uslovima proletarijata. Proleter nema svojine; njegov odnos prema ženi i deci nema više ništa zajedničko s buržoaskim porodičnim odnosom; moderni industrijski rad, moderno robovanje kapitalu, jednako u Engleskoj kao u Francuskoj, u Americi kao u Nemačkoj, oduzelo mu je svaki nacionalni karakter. Zakoni, moral, religija za njega su samo buržoaske predrasude iza kojih se kriju buržoaski interesi.

Sve ranije klase koje su osvajale vlast za sebe težile su da svoj izvojevani životni položaj osiguraju time što su čitavo društvo podvrgavale uslovima svog načina prisvajanja. Proleteri mogu da osvoje društvene proizvodne snage samo tako ako ukinu svoj sopstveni dosadašnji način prisvajanja. Proleteri nemaju ništa svoje što bi osigurali, oni moraju da razore svaku dosadašnju privatnu sigurnost i privatna osiguranja.

Svi dosadašni pokreti bili su pokretu manjina ili u interesu manjina. Proleterski pokret je samostalni pokret ogromne većine. Proletarijat, najniži sloj dosadašnjeg društva, ne može da se podigne, na može da se uspravi, a da se ne baci u vazduh cela nadgradnja slojeva koji sačinjavaju dosadašnje društvo.

Borba proletarijata protiv buržoazije s početka je nacionalna po formi iako nije to po sadržini. Razume se da proletarijat svake zemlje mora prvo da svrši sa svojom sopstvenom buržoazijom.

Ocrtavši najopštije faze razvitka proletarijata, mi smo pratili više ili manje prikriveni gradjanski rat u okviru postojećeg društva do one tačke na koju on izbija u otvorenu revoluciju i proletarijat nasilnim obaranjem buržoazije zasniva svoju vladavinu.

Svako dosadašnje društvo počivalo je, kako smo videli, na suprotnosti izmedju ugnjetačkih i ugnjetavanih klasa. A da bi neka klasa mogla biti ugnjetavana, moraju joj biti osigurani uslovi u kojima može bar da tavori svoj ropski život. Srednjovekovni kmet podigao se u kmetstvu do člana komune, kao što se sitni gradjanin pod jarmom feudalnog apsolutizma podigao do buržuja. Moderni radnik, naprotiv, umesto da se podiže sa napredkom industrije, srozava se sve dublje ispod uslova svoje sopstvene klase. Radnik postaje pauper, a pauperizam se razvija još brže nego stanovništvo ili bogatsvo. Time jasno izlazi na videlo da je buržoazija nesposobna da još duže ostane vladajuća klasa društva i da životne uslove svoje klase nameće društvu kao regulatorni zakon. Ona je nesposobna da vlada, jer je nesposobna da svom robu osigura egzistenciju u samom njegovom ropstvu, jer je prisiljena da ga sroza u položaj u kome mora da ga hrani,

umesto da on nju hrani. A društvo ne može više da živi pod njom, tj. njen život se više ne podnosi sa društvom.

Bitni uslov za opstanak i vladavinu buržoaske klase jeste nagomilavanje bogatstva u rukama privatnih lica, obrazovanje i umnožavanje kapitala. Uslov kapitala jeste najamni rad. Najamni rad počiva isključivo na konkurenciji medju radnicima. Napredak industrije, čiji je slepi i neotporni nosilac buržoazija, postavlja na mesto izolovanja radnika putem konkurencije njihovo revolucionarno ujedinjavanje putem asocijacije. Tako razvitak krupne industrije izvlači ispod nogu buržoazije samu osnovu na kojoj ona proizvodi i proizvode prisvaja. Ona pre svega proizvodi svog sopstvenog grobara. Njena propast i pobeda proletarijata podjednako su neizbežne.

II Proleteri I Komunisti

U kakvom odnosu stoje komunisti prema proleterima uopšte?

Komunisti nisu neka posebna partija prema drugim radničkim partijama.

Oni nemaju nikakve interese odvojene od interesa celokupnog proletarijata.

Oni ne predstavljaju nikakve posebne principe u koje bi hteli da ukalupe proleterski rad.

Komunisti se razlikuju od ostalih proleterskih partija samo time što, s jedne strane, oni u različitim nacionalnim borbama proletera ističu i sprovode zajedničke, od nacionalnosti nezavisne interese celokupnog proletarijata, a, s druge strane, time što oni na različitim stupnjevima razvitka, kroz koje prolazi borba izmedju proletarijata i buržoazije, stalno zastupaju interese celokupnog pokreta.

Komunisti su, dakle, u praksi onaj deo radničkih partija svih zemalja koji je najodlučniji, koji stalno gura dalje, oni u teorijskom pogledu imaju to preimućstvo nad ostalom masom proletarijata što razumeju uslove, tok i opšte rezultate proleterskog pokreta.

Najbliži cilj komunista jeste isti kao i svih ostalih proleterskih partija: formiranje proletarijata u klasu, rušenje buržoaske vladavine, osvajanje političke vlasti od strane proletarijata.

Teorijske postave komunista nipošto ne počivaju na idejama, na načelima koje je izmislio ili otkrio ovaj ili onaj popravljač sveta.

One su samo opšti izrazi stvarnih odnosa postojeće klasne borbe, istorijskog kretanja koje se vrši prednašim očima. Ukidanje dosadašnjih odnosa svojine nije nešto što posebno karakteriše komunizam.

Svi odnosi svojine bili su podložni stalnom istorijskom smenjivanju, stalnom istorijskom menjanju.

Francuska revolucija, na primer, ukinula je feudalnu svojinu u korist buržoaske.

Ono što ćini odluku komunizma nije ukidanje svojine uopšte, već ukidanje buržoaske svojine.

Ali moderna buržoaska privatna svojina poslednji je i najsavršeniji izraz proizvodnje i prisvajanja proizvoda koji počivaju na klasnim suprotnostima, na eksploatisanju jednih od drugih.

U tom smislu mogu komunisti sažeti svoju teoriju u jednom izrazu: ukidanju privatne svojine.

Nama komunistima se prebacivalo da hoćemo da ukinemo ličnu stečenu, radom dobijenu svojinu; svojinu koja predstavlja osnovu svake lične slobode, delatnosti i samostalnosti.

Radom dobijena, stečena, lično zaradjena svojina! Govorite li o malogradjanskoj, sitnoseljačkoj svojini, koja je predhodila buržoaskoj? Mi je nemamo zašto ukidati, nju je ukinuo razvitak industrije, i svakodnevno je ukida.

Ili govorite o modernoj buržoaskoj svojini?

A da li najamni rad, rad proletera, stvara u njemu privatnu svojinu? Nikako. On stvara kapital, tj. svojinu koja eksploatiše najamni rad, koja se može uvećavati samo pod uslovom da radja novi najamni rad, da bi ga opet nanovo eksploatisala. Svojina u svome današnjem obliku kreće se u suprotnosti kapitala i najamnog rada. Pogledajmo obe strane ove suprotnosti.

Biti kapitalist ne znači zauzimati neki čisto lični, već društveni položaj u proizvodnji. Kapital je zajednički proizvod i može se staviti u pokret samo zajedničkom akcijom mnogih članova, pa, u krajnjoj instanci, samo zajedničkom akcijom svih članova društva.

Kapital, dakle, nije neka lična, već društvena sila.

Kada se, dakle, kapital pretvori u opštu, svima članovima društva pripadajuću svojinu, onda se time ne pretvara lična svojina u društvenu. Menja se samo društveni karakter svojine. Ona gubi klasni karakter.

Pogledajmo najamni rad.

Prosečna cena najamnog rada jeste minimum najamnine, tj. suma životnih sredstava potrebnih da se radnik održi u životu kao radnik. Prema tome, ono što najamni radnik sebi prisvaja svojom delatnošću dostiže samo za to da mu opet proizvede njegov goli život. Ovo lično prisvajanje proizvoda rada za ponovnu proizvodnju neposrednog života mi nikako nećemo da ukinemo, jer to prisvajanje ne ostavlja nikakav čisti prihod koji bi mogao dati vlast nad tudjim radom. Mi hoćemo da ukinemo samo bedni karakter ovog

prisvajanja, u kome radnik živi samo zato da uvećava kapital, živi samo dok to zahteva interes vladajuće klase.

U buržoaskom društvu živi rad samo je sredstvo za uvećavanje nagomilanog rada. U komunističkom društvu nagomilani rad samo je sredstvo za proširivanje, obogaćivanje, unapredjivanje životnog procesa radnika.

U buržoaskom društvu vlada, dakle, prošlost nad današnjicom, u komunističkom današnjost nad prošlošću. U buržoaskom društvu kapital je samostalan i ličan, dok ja aktivna individua nesamostalna i bezlična.

I ukidanje ovog odnosa naziva buržoazija ukidanjem ličnosti i slobode! S pravom. Radi se, doista, o ukidanju buržoaske ličnosti, buržoaske samostalnosti, buržoaske slobode.

Pod slobodom se u okviru današnjih buržoaskkih odnosa proizvodnje razume slobodna trgovina, slobodna kupovina i prodaja.

A ako padne trgovanje, pada i slobodno trgovanje. Pripovetke o slobodnom trgovanju, kao i sve ostale slobodarske deklamacije naše buržoazije, imaju nekog smisla samo u odnosu na vezano trgovanje, u odnosu na potčinjenog gradjanina srednjeg veka, ali ne i u odnosu na komunističko ukidanje trgovanja, buržoaskih odnosa proizvodnje i same buržoazije.

Vi se užasavate što mi hoćemo da ukinemo privatnu svojinu. Ali u vašem postojećem društvu privatna svojina ukinuta je za devet desetina njegovih članova; ona upravo i postoji zato što ne postoji za devet desetine. Vi nam, dakle, prebacujete što hoćemo da ukinemo svojinu koja ima za nužnu pretpostavku to da ogromna većina društva bude bez svojine.

Jednom reči, vi nam prebacujete da hoćemo da ukinemo vašu svojinu. Doista, mi to i hoćemo.

Vi kažete: ćim se rad više ne bude pretvarao u kapital, novac, zemljišnu rentu, ukratko u društvenu moć koja se može monopolisati, tj. čim se lična svojina više ne bude mogla pretvarati u buržoasku, biće ukinuta i ličnost.

Vi, dakle, priznajete da pod ličnošću ne razumete nikog drugog do buržuja, buržoaskog sopstvenika. A ta ličnost treba svakako da bude ukinuta.

Komunizam ne oduzima nikome moć da prisvaja sebi društvene proizvode, on samo oduzima moć da sa tim prisvajanjem podjarmi sebi tudji rad.

Prigovoreno je da ce sa ukidanjem privatne svojine prestati svaka delatnost i da će nastupiti opšte lenstvovanje.

Po tome bi buržoasko društvo već odavno moralo propasti od lenjosti; jer oni koji u njemu rade ne stiču ništa, a oni koji u njemu stiču ne rade. Celi prigovor izlazi na tautologiju da više neće biti najamnog rada ćim više ne bude bilo kapitala.

Svi prigovori koji su bili upućeni protiv komunističkog načina prisvajanja i proizvodnje materijalnih proizvoda prošireni su isto tako na prisvajanje i proizvodnju duhovnih proizvoda. Kao što za buržuja prestanak klasne svojine znači prestanak same proizvodnje, tako je za njega prestanak klasnog obrazovanja identičan sa prestankom obrazovanja uopšte.

Obrazovanost, čije gubljenje on oplakuje, jeste za ogromnu većinu priučavanje za služenje mašini.

Ali, nemojte se sa nama svadjati mereći ukidanje buržoaske svojine vašim buržoaskim predstavama o slobodi, obrazovanju, pravu itd. Same vaše ideje proizvod su buržoaskog odnosa proizvodnje i svojine, kao što je vaše pravo samo u zakon pretvorena volja vaše klase.

Zainteresovano shvatanje, po kome vi vaše odnose proizvodnje i svojine pretvarate iz istorijskih odnosa, prolaznih u toku proizvodnje, u večite zakone prirode i razuma, zajedničko vam je sa svim propalim vladajućim klasama. Ono što podrazumevate pod antičkom svojinom, što podrazumevate pod feudalnom svojinom, više ne smete da uzimate za buržoasku svojinu.

Ukidanje porodice! Čak i krajni radikali zgražavaju se zbog ove sramne namere komunista.

Na čemu počiva današnja buržoaska porodica? Na kapitalu, na privatnoj zaradi. U potpunom razvijenom obliku ona postoji samo za buržoaziju; ali ona nalazi svoju dopunu u prisilnoj lišenosti od porodice na strani proletera i u javnoj prostituciji.

Razume se da buržoaska porodica otpada otpadanjem ove njene dopune, a obe iščezavaju iščezavanjem kapitala.

Prebacujete nam što hoćemo da ukinemo eksploataciju dece od strane nihovih roditelja? Mi taj zločin priznajemo.

Ali vi kažete da mi ukidamo najprisnije odnose, jer na mesto domaćeg vaspitanja stavljamo društveno vaspitanje.

A zar nije i vaše vaspitanje odredjeno društvom? Društvenim odnosima u kojima vi vaspitavate, neposrednim ili posrednim mešanjem društva, pomoću škole itd.? Kmunisti ne izmišljaju uticaj društva na vaspitanje; oni samo menjaju njihov karakter, oni otimaju vaspitanje ispod uticaja vladajuće klase.

Buržoaske fraze o porodici i vaspitanju, o prisnom odnosu roditelja i dece postaju utoliko odvratnije što se više za proletere, usled krupne industrije, kidaju sve porodične veze, a deca pretvaraju u običnu trgovačku robu i orudja za rad.

Ali vi komunisti hoćete da uvedete zajednicu žena, viče na nas u horu cela buržoazija.

Buržuj gleda u svojoj ženi prosto orudje za proizvodnju. Pošto čuje da orudja za proizvodnju treba zajednički da se eksploatišu, on i ne može da stvar zamisli drugaćije nego da će sudbina pripadanja zajednici pogoditi i žene.

On ne sluti da se radi baš o tome da se ukine položaj u kome su žene samo orudja za proizvodnju.

Uostalom, ništa nije smešnije od visokomoralnog užasavanja naših buržuja o tobožnjoj zvaničnoj komunističkoj zajednici žena. Komunisti nemaju potrebe da uvode zajednicu žena, ona je gotovo uvek postojala.

Naši buržuji, ne zadovoljavajući se time što im na raspolaganju stoje žene i kćeri njihovih proletera - da o zvaničnoj prostituciji i ne govorimo - nalaze glavno zadovoljstvo u tome da zavode supruge jedni drugima.

Buržoaski brak u stvarnosti je zajednica supruga. Komunistima bi se najviše moglo prebaciti da, na mesto licemerno prikrivene, hoće da uvedu zvaničnu, otvorenu zajednicu žena. Uostalom, po sebi se razume da se ukidanjem sadašnjih odnosa proizvodnje iščezava i zajednica žena koja iz njih proizilazi, tj. zvanićna i nezvanična prostitucija.

Komunistima je, dalje, prebačeno da hoće da ukinu otadžbinu, narodnost.

Radnici nemaju otadžbine. Njima se ne može uzeti ono što nemaju. Ali kako proletarijat prvo mora da osvoji političku vlast, da se podigne do nacionalne klase, da se sam konstituiše kao nacija, to je i on još naconalan, mada nikako u smislu buržoazije.

Nacionalna odvajanja i suprotnosti naroda sve više isčezavaju već s razvitkom buržoazije, sa slobodom trgovine, svetskim tržištem, jedoobraznošću industrijske proizvodnje i životnih odnosa koji njoj odgovaraju.

Vladavina proletarijata učiniće da se oni još više izgube. Sjedinjena akcija, bar civilizovanih zemalja, jedan je od prvih uslova njenog oslobodjenja.

U meri u kojoj se ukida eksploatacija jedne individue od strane druge ukida se eksploatacija jedne nacije od strane druge.

S padom suprotnosti klasa u okviru nacija pada i neprijateljski stav medju narodima.

Optužbe koje se protiv komunizma podižu sa verskog, filozofskog i uopšte ideološkog gledišta ne zaslužuju da se o njima opširnije govori.

Zar treba duboka mudrost pa da se razume da se sa životnim odnosima ljudi, s njihovim društvenim odnosima, s njihovim društvenim životom, menjaju i njihove predstave, pogledi i pojmovi, jednom reči, i njihova svest?

Zar istorija ideja dokazuje nešto drugo nego da se duhovna proizvodnja menja sa materijalnom? Vladajuće ideje nekog vremena bile su uvek samo ideje vladajuće klase.

Govori se o idejama koje revolucionišu čitavo društvo; time se samo iskazuje činjenica da su se u okviru starog društva izgradili elementi novog društva, da s raspadanjem starih životnih odnosa ide u korak i raspadanje starih ideja.

Kad je stari svet propadao, pobedila je hrišćanska religija stare religije. Kad su u XVIII stoleću hrišćanske ideje podlegle idejama prosvećenosti, vodilo je feudalno društvo svoju smrtnu borbu protiv tada revolucionarne buržoazije. Ideja slobode savesti i religije bile su samo izraz vladavine slobodne konkurencije na polju znanja.

Ali, kazaće neko, verske, moralne, filozofske, političke, pravne ideje itd. zaista su se modifikovale u toku istorijskog razvitka. Religija, moral, filozofija i pravo uvek su se održali u tom menjanju.

Uz to ima večitih istina, kao sloboda, pravičnost itd., koje su zajedničke svima društvenim ustrojstvima. A komunizam ukida večite istine, ukida religiju, ukida moral, umesto da ima novi oblik; on, dakle, protivreći celokupnom dosadašnjem istorijskom razvitku.

Na šta se svodi ova optužba? Istorija celog dosadašnjeg društva kretala se u klasnim suprotnostima, koje su u različitim epohama imale različite oblike.

Ali, ma kakav oblik da su klasne suprotnosti uzimale, eksploatacija jednog dela društva od strane drugog dela predstavlja činjenicu zajedničku svim proteklim stolećima. Zato nije čudo što se društvena svest svih stoleća, uprkos svojoj mnogostrukosti i raznolikosti, kreće u izvesnim zajedničkim oblicima, oblicima svesti koje se potpuno gube tek sa potpunim iščezavanjem klasne suprotnosti.

Komunistička revolucija jeste najradikalnije kidanje s tradicionalnim odnosima svojine, pa nije čudo što se u toku njenog razvitka najradikalnije kida s tradicionalnim idejama.

Ali ostavimo zamerke buržoazije protiv komunizma.

Već smo gore videli da je prvi korak u radničkoj revoluciji podizanje proleterijata u vladajuću klasu, izvojevanje demokratije.

Proletarijat će svoju političku vlast iskoristiti za to da postepeno oduzme buržoaziji sav kapital, da u rukama države tj. proletarijata organizovanog kao vladajuća klasa, centralizuje sva orudja za proizvodnju i da što je moguće brže poveća masu proizvodnih snaga.

U početku se to može dogoditi, naravno, samo pomoću despotskog potezanja u pravo svojine i u buržoaske odnose proizvodnje, dakle pomoću mera koje ekonomski izgledaju nedovoljne i neodržive, ali koje u toku kretanja prelaze svoj sopstveni okvir i neizbežne su kao sredstvo za izvršenje prevrata čitavog načina proizvodnje.

Te mere biće, naravno, različite u različitim zemljama.

Medjutim, za najnaprednije zemlje mogu sledeće mere imati prilično opštu primenu:

1. Eksproprijacija zemljišne svojine i upotreba zemljišne rente na državne izdatke.

2. Jako progresivni porez.

3. Ukidanje prava nasledja.

4. Konfiskacija imovine svih emigranata i pobunjenika.

5. Centralizacija kredita u rukama države preko nacionalne banke s državnim kapitalom i isključivim monopolom.

6. Centralizacija celokupnog transportnog sistema u rukama države.

7. Umnožavanje nacionalnih fabrika, orudja za proizvodnju, krčenje i poboljšavanje zemljišta po opštem planu.

8. Jednaka obaveza rada za sve, stvaranje industrijskih armija, naročito za zemljoradnju.

9. Ujedinjavanje rada zemljoradnje i industrije, uticanje na postepeno odstranjivanje suprotnosti izmedju grada i sela.

10. Javno i besplatno vaspitanje sve dece. Odstranjivanje fabričkog rada dece u današnjem obliku. Sjedinjavanje vaspitanja s materijalnom proizvodnjom itd.

Kad u toku razvitka budu iščezle klasne razlike i cela proizvodnja bude koncentrisana u rukama udruženih individua, javna vlast izgubiće politički karakter. Politička vlast u pravom smislu jeste organizovana vlast jedne klase za ugnjetavanje druge klase. Kad se proletarijat u borbi protiv buržoazije nužno bude ujedinio u klasu, kada bude revolucijom postao vladajuća klasa i kad kao vladajuća klasa nasilno ukine stare odnose proizvodnje, on će s tim odnosima proizvodnje ukinuti i uslove opstanka klasne suprotnosti, klase uopšte, a time i svoju sopstvenu klasnu vladavinu.

Na mesto starog buržoaskog društva s njegovim klasama i klasnim suprotnostima stupa udruživanje, u kome je slobodan razvitak svakog pojedinca uslov slobodnog razvitka za sve.

III Socijalistička I Komunistička Literatura

1. Reakcionarni socializam

a) Feudalistički socializam

Francuska i engleska aristokratija bila je po svom istorijskom položaju pozvana da piše pamflete protiv modernog buržoaskog društva. U francuskoj julskoj revoluciji od 1830, u engleskom pokretu za parlamentarnu reformu, ona je još jednom podlegla omrznutom skorojeviću. O nekoj ozbiljnoj političkoj borbi više nije moglo biti reći. Preostalo joj je da se bori samo na literarnom polju. Ali su u oblasti literature stare fraze iz doba restauracije[(8)] postale nemoguće. Da bi izazvali simpatije, morala je aristokratija prividno ispustiti iz vida svoje interese i formulisati svoju optužnicu protiv buržoazije samo u interesu eksploatisane radničke klase. Tako je ona sebi dala zadovoljenje time što je smela da peva pogrdne pesme na račun svog novog gospodara i da mu šapuće na uho proročanstva koja su više ili manje bila puna zloslutnosti.

Na ovaj način postao je feudalistički socijalizam, upola žalopojka, upola paskvila, upola odjek prošlosti, upola pretnja budućnosti, pogadjajući katkad buržoaziju u srce gorkom, duhovito poražavajućom osudom, ali uvek delujući komično potpunom nesposobnošću za shvatanje toka moderne istorije.

Oni su mahali proleterskom prosjačkom torbom kao barjakom, da bi za sobom okupili narod. Ali kad god je narod pošao za njima, spazio je na njihovim zadnjicama stare feudalne grbove i razbežao se uz glasan smeh bez respekta.

Ovu predstavu priredio je jedan deo francuskih legitimista i Mlada Engleska.[(9)]

Kad feudalci dokazuju da je njihov način eksploatacije bio drukčiji od buržoaske eksploatacije, zaboravljaju samo to da su oni eksploatisali pod sasvim različitim i sada preživelim okolnostima i uslovima. Kada dokazuju da pod njihovom vladavinom nije postojao moderni proletarijat, zaboravljaju samo to da je baš moderna buržoazija bila nužni izdanak njihovog društvenog poretka.

Inače, oni tako malo prikrivaju reakcionarni karakter svoje kritike, da se nihova glavna optužba protiv buržoazije sastoji upravo u tome kako se pod njenim režimom razvija klasa koja će bacati u vazduh celi stari društveni poredak.

Oni buržoaziji više prebacuju to što stvara revolucionarni proletarijat, nego što uopšte stvara neki proletarijat.

Zbog toga u političkoj praksi oni učestvuju u svim nasilnim merama protiv radničke klase, a u običnom životu zadovoljavaju se time da svima naduvenim frazama uprkos pokupe zlatne jabuke, i da vernost, ljubav i čast zamene trgovinom vunom, repom i rakijom[(10)].

Kao što je pop uvek išao ruku pod ruku s feudalcem, tako isto ide i popovski socijalizam s feudalističkim.

Ništa nije lakše nego socijalistički prefarbati hrišćanski asketizam. Zar nije hrišćanstvo grmelo protiv privatne svojine, protiv braka, protiv države? Zar nije propovedalo da ih treba zameniti dobročinstvom i prosjačenjem, celibatom i umrtvljenjem puti, životom u ćeliji i crkvom? Hrišćanski socijalizam samo je sveta vodica kojom pop osveštava srdžbu aristokrata.

b) Sitnoburžoaski socijalizam

Feudalna aristokratija nije jedina klasa koju je buržoazija srušila i čiji su uslovi života zakržljali i uginuli u modernom buržoaskom društvu. Srednjevekovna sitna buržoazija i sitni seljački stalež bili su preteča moderne buržoazije. U zemljama koje su industrijski i trgovački manje razvijene ova klasa životari i dalje pored buržoazije koja se uzdiže.

U zemljama gde se razvila moderna civilizacija, obrazovala se jedna nova sitna buržoazija, koja lebdi izmedju proletarijata i buržoazije i koja se stalno nanovo formira kao dopunski deo buržoaskog društva, ali konkurencija stalno baca u proletarijat njene članove. [taviše, ovi čak vide da se razvitkom krupne industrije približava dan kada će taj sloj potpuno nestati kao samostalan deo modernog društva i kada će u trgovini, manufakturi i poljoprivredi biti zamenjen nadzornicima i slugama.

U zemljama kao što je Francuska, gde seljačka klasa čini daleko preko polovine stanovništva, bilo je prirodno što su pisci koji su istupali za proletarijat, a protiv buržoazije, na svoju kritiku buržoaskog režima primenjivali sitnoburžoasko i sitnoseljačko merilo i stali na stranu radnika sa staništa sitne buržoazije. Tako se stvorio sitnoburžoaski socijalizam. Sismondi je na čelu te literature ne samo za Francusku nego i za Englesku.

Ovaj socijalizam analizirao je protivrečnost u modernim odnosima proizvodnje s krajnjim oštroumljem. Otkrio je licemerna ulepšavanja ekonomista. Nepobitno je dokazao razorno dejstvo mašina i podele rada, prekomernu proizvodnju, krize, nužnu propast malih gradjana i seljaka, bedu proletarijata, anarhiju u proizvodnji, vapijuću nesrazmeru u raspodeli bogatstva, industrijski rat do uništenja medju nacijama, raspadanje starih običaja, starih porodičnih odnosa, starih narodnosti.

Ali, po svojo pozitivnoj sadržini, ovaj socijalizam hoće ili da ponovo uspostavi stara sredstva za proizvodnju i promet, a s njima i stare odnose svojine i staro društvo, ili hoće da moderna sredstva za proizvodnju i promet nasilno vrati u okviru starih odnosa svojine, koje su oni razbili i morali da razbiju. U oba slučaja on je reakcionaran i utopistički u isti mah.

Esnafstvo u industriji i patrijahalna privreda na selu to je njegova poslednja reč.

U svom daljem razvitku ovaj pravac zaspao je u kukavički mamurluk.

c) Nemački ili istinski socijalizam

Socijalistička i komunistička literatura Francuske, koja je nastala pod pritiskom vladajuće buržoazije i koja je literarni izraz borbe protiv te vladavine, preneta je u Nemačku u vreme kad je buržoazija tek započela da se bori protiv feudalnog apsolutizma.

Nemački filozofi, polufilozofi i prefinjeni mozgovi žudno se dočepaše te literature i samo zaboraviše da sa ulaskom onih spisa iz Francuske nisu u isto vreme ušle u Nemačku i francuske prilike. U odnosu na nemačke prilike izgubila je francuska literatura svaki neposredno praktični značaj i dobila je čisto literarni izgled. Ona je morala izgledati kao dokona spekulacija o pravom društvu, o ostvarenju ljudskog bića. Tako su i za nemačke filozofe XVIII veka zahtevi prve francuske revolucije imali samo smisao zahteva praktičnog uma uopšte, a ispoljavanje volje revolucionarne francuske buržoazije značilo je u njihovim očima zakone čiste volje, volje kakva ona mora da bude, istinski ljudske volje.

Isključivi rad nemačkih literata sastojao se u tome da dovedu u sklad nove francuske ideje sa svojom starom filozofskom savešću, ili, bolje reći, da usvoje francuske ideje sa svog filozovskog stanovništva.

Ovo usvajanje izvršeno je na isti način na koji se uopšte usvaja neki strani jezik - prevodjenjem.

Poznato je kako su kaludjeri ispisivali neukusna katolička žitija svetaca preko rukopisa klasičnih dela starog paganskog vremena. Nemački literati postupili su sa profanom francuskom literaturom obrnuto. Oni su svoje filozofske gluposti napisali iza francuskog originala. Tako su, na primer, iza francuske kritike novca napisali otudjenje ljudskog bića, iza francuske kritike buržoaske države pisali su ukidanje vladavine apstraktno opštega itd.

Ovo poturanje filozofskih fraza pod francuske misli oni su krstili imenima filozofija dela, istinski socijalizam, nemačka nauka socijalizma, filozovsko obrazloženje socijalizma itd.

Tako je francuska socijalističko-komunistička litratura bila formalno ustrojena. Pa kako je ona u ruci Nemaca prestala da bude izraz borbe jedne klase protiv druge, Nemac je bio svestan da je savladao francusku jednostranost, da je umesto istinskih potreba zastupao potrebu za istinom, a umesto interesa proletarijata interese ljudskog bića, čoveka uopšte, čoveka koji ne pripada nikakvoj klasi, čak uopšte ni stvarnosti, već samo maglenom nebu filozofske fantazije.

Ovaj nemački socijalizam, koja je svoja bespomoćna školska vežbanja uzimao tako ozbiljno i svečano, i tako ih vašarski rastrubio, ipak je malo pomalo izgubio svoju pedantsku bezazlenost.

Borba nemačke, naročito pruske buržoazije protiv feudalaca i apsolutne kraljevine, jednom reči, liberalni pokret, postade ozbiljnija.

Istinskom socijalizmu bila je tako pružena željena prilika da političkom pokretu suprostavi socijalističke zahteve, da baci tradicionalne anateme na liberalizam, na predstavničku državu, na buržoasku konkurenciju, buržoasku slobodu štampe, buržoasku slobodu i jednakost i da narodnoj masi drži propovedi kako u tom buržoaskom pokretu nema ništa da dobije, već, naprotiv, sve da izgubi. Nemački socijalizam zaboravio je blagovremeno da je francuska kritika, ćiji je neduhoviti odjek on bio, imala za pretpostavku moderno buržoasko društvo s odgovarajućim materijalnim životnim uslovima i pripadajućim političkim poretkom, a sve te pretpostavke trebalo je u Nemačkoj tek izvojevati.

On je nemačkim apsolutističkim vladama, s njihovom pratnjom od popova, učitelja, seljačkih junkera i birokrata, poslužio kao željeno strašilo protiv pratećeg uzdizanja buržoazije.

On je bio sladunjava dopuna gorkim šibama biča i puščanim mecima kojima su iste vlade odgovarale na nemačke radničke ustanke.

Dok je istinski socijalizam na taj način postao oružje u rukama vlada protiv nemačke buržoazije, on je i neposredno zastupao i jedan reakcionarni interes, interes malogradjanskog stanovništva. Malogradjanstvo, koje je nasledjeno iz XVI stoleća i koje se od tada vazda nanovo javlja u različitim oblicima, sačinjava u Nemačkoj stvarnu društvenu osnovicu postojećeg stanja.

Njegovo održanje jeste održanje postojećeg nemačkog stanja. Od industrijske i političke vladavine buržoazije ono se boji da će sigurno propasti, s jedne strane, usled radjanja revolucionarnog proletarijata.]inilo mu se da će istinski jednim udarcem ubiti obe muve. On se raširi kao epidemija.

Ta odažda, satkana od spekulativne paučine, sva izvezena cvetićima krasnorećivosti, natopljena otužnim suzama sentimetalne ljubavi, ta nakindjurena odežda u koju su nemački socijalisti obukli ono nekoliko svojiv mršavih večnih istina samo je uvećavala prodju njihove robe kod te publike.

Sa svoje strane, nemački socijalizam sve je više uvidjao da je njegov poziv da bude visokoparni zastupnik ove malogradjanštine.

On je proglasio nemačku naciju za normalnu naciju, a nemačkog ćifticu za normalnog čoveka. Svakoj niskosti ovoga on je davao neki skriveni, viši, socijalistički smisao, u kome je svaka niskost značila svoju suprotnost. On je izvukao poslednju konsekvencu istupivši direktno protiv grubo destruktivnog pravca komunizma i objavljujući svoju nepristrasnu uzvišenost iznad svake klasne borbe. Osim vrlo malo izuzetaka, sve što u Nemačkoj kruži od tobožnjih socijalističkih i komunističkih spisa spada u oblast ove prljave, demoralizatorske literature.[(11)]

2. Konzervativni ili buržoaski socijalizam

Jedan deo buržoazije želi da otkloni socijalna zla, kako bi osigurao opstanak buržoaskog društva.

Ovamo spadaju ekonomisti, filantropi, humanitaristi, popravljači položaja radničke klase, organizatori dobrotvorstva, zaštitnici životinja, osnivači trezvenjačkih društava, budžaklijski reformatori svih mogućih vrsta. Ovaj buržoaski socijalizam izgradjen je u čitave sisteme.

Za primer navodimo Prudonovu *Filozofiju bede.*

Socijalistički buržuji žele životne uslove modernog društva bez borbi i opasnosti koje iz njih nužno proizilaze. Oni žele postojeće društvo s odbitkom elemenata koji ga revolucionišu i razaraju. Oni žele buržoaziju bez proletarijata. Naravno da buržoazija zamišlja svet u kome ona vlada kao najbolji svet. Buržoaski socijalizam izgradjuje ovu utešnu predstavu u polusistem ili u celi sistem. Kad on poziva proletarijat da ostvari njegove sisteme da bi ušao u novi Jerusalim, on u stvari traži od njega samo to da ostane u današnjem društvu, ali da se oslobodi mržnjom zadahnutih predstava o njemu.

Drugi, manje sistematski, a više praktičan oblik socijalizma trudio se da radničkoj klasi ogadi svaki revolucionarni pokret, dokazujući da njoj ne može koristiti ova ili ona politička promena, već samo promena materijalnih uslova života, ekonomskih odnosa. Ali pod promenom materijalnih uslova života ovaj socijalizam nikako ne razume ukidanje buržoaskih odnosa proizvodnje, koje je mogućno samo revolucionarnim putem, već administrativne poboljšice koje se vrše na tlu ovih odnosa proizvodnje, koje, dakle, u odnosu kapitala i najamnog rada ne menjaju ništa, već u najboljem slučaju smanjuju buržoaziji troškove njene vladavine i upropašćavaju njeno državno gazdinstvo.

Svoj odgovarajući izraz dostiže buržoaski socijalizam tek tamo gde postaje golom govorničkom figurom.

Slobodna trgovina! u interesu radničke klase; zaštitne carine! u interesu radničke klase; ćelijski kazamati! u interesu radničke klase; to je poslednja, jedino ozbiljna mišljena reč buržoaskog socijalizma.

Socijalizam buržoazije sastoji se upravo u tvrdjenju da su buržuji buržuji - u interesu radničke klase.

3. Kritičko-utopistički socijalizam i komunizam

Ovde mi ne govorimo o literaturi koja je u svima velikim modernim revolucijama izgovorila zahteve proletarijata (spisi Babefa itd.).

Prvi pokušaj proletarijata u vreme opšte uznemirenosti, u periodu rušenja feudalnog društva, da neposredno sprovede svoj sopstveni klasni interes, nužno su se razbili o nerazvijenost samog proletarijata, kao i nepostojanje materijalnih uslova za njegovo oslobodjenje, koji su upravo proizvod tek buržoaske epohe. Revolucionarna literatura

koja je pratila ove prve pokrete proletarijata po svojoj je sadržini nužno reakcionirana. Ona propoveda opšti asketizam i grubo jednačarstvo.

Prvi socijalistički i komunistički sistemi, sistemi Sen Simona, Furijea, Ovena itd. pojavljuju se u prvom nerazvijenom periodu borbe izmedju proletarijata i buržoazije, koje smo gore prikazali. (Vidi: Buržoazija i proletarijat.)

Pronalazači ovih sistema vide, doduše, suprotost klasa, kao i dejstvo razornih elemenata u samom vladajućem društvu. Ali oni ne vide na strani proletarijata nikakvu istorijsku samoaktivost, nikakav njemu svojstven politički pokret.

Pošto razvitak klasnih suprotnosti ide u korak sa razvitkom industrije, to oni ne nalaze ni materijalne uslove za oslobodjenje proletarijata i traže neku socijalnu nauku, socijalne zakone da bi stvorili te uslove.

Namesto društvene delatnosti, mora da stupi njihova lična pronalazačka delatnost, namesto istorijskih uslova oslobodjenja - fantastični, namesto postepenog vršenja organizovanja proletarijata u klasu - naročito izmišljeno organizovanje društva. Predstojeća svetska istorija svodi se za njih na propagandu i praktično izvodjenje njihovih društvenih planova.

Oni su, doduše, svesni da u svojim planovima zastupaju poglavito interese radničke klase koja najviše pati. Za njih proletarijat postoji samo pod ovim gledištem klase koja najviše pati.

Ali nerazvijen oblik klasne borbe i njihov sopstveni životni položaj donose sobom to da oni misle da stoje daleko iznad one klasne suprotnosti. Oni žele da poprave položaj svih članova društva, i onih najimućnijih. Zato oni neprekidno apeluju na celo društvo bez razlike, pa čak pretežno na vladajuću klasu. Dovoljno je samo razumeti njihov sistem, pa ga priznati za najbolji mogući plan najboljeg mogućeg društva.

Zato oni odbacuju svaku političku, naročito svaku revolucionarnu akciju, oni svoj cilj žele da postignu mirnim putem, te pokušavaju da sitnim eksperimentima, koji naravno promašuju, i dejstvom primera prokrče put novom društvenom jevandjelju.

Ovo fantastično slikanje budućeg društva nastaje u vreme kad je proletarijat još krajnje nerazvijen, kad, dakle, i sam još fantastično shvata svoj sopstveni položaj, nastaje iz njegovih prvih težnji ka opštoj promeni društva koju naslućuje.

Ali socijalistički i komunistički spisi sadrže i kritične elemente. Oni napadaju sve osnovice postojećeg društva. Zato su oni pružili vanredno dragocen materijal za prosvećenje radnika. Njihove pozitivne postavke o postojećem društvu - na primer, ukidanje suprotnosti izmedju grada i sela, ukidanje porodice, privatne zarade, najamnog rada, proglašavaje društvene harmonije, pretvaranje države u prostu upravu nad proizvodnjom - sve ove njihove postavke izražavaju samo odstanjivanje klasne

suprotnosti, koja se upravo tek počinje razvijati, koju oni poznaju tek u njenoj prvoj bezobličnoj neodredjenosti. Zato i same te postavke imaju još čisto utopistički smisao.

Značaj kritičko-utopističkog socijalizma i komunizma stoji u obrnutoj srazmeri prema istorijskom razvitku. [to se klasna borba više razvija i uobličava, to više ovo fantastično uzdizanje nad njom, ovo fantastično poricanje njeno gubi svaku praktičnu vrednost, svako teorijsko opravdanje. Stoga, ako su tvorci ovog sistema u mnogom pogledu i bili revolucionarni, njihovi učenici svaki put sačinjavaju reakcionarne sekte. Oni se čvrsto pridržavaju starih pogleda svojih učitelja nasuprot istorijskom razvitku proletarijata. Stoga oni dosledno gledaju da opet zastupe klasnu borbu i da izmire suprotnosti. Oni još uvek snevaju o pokušajima ostvarenja svojih društvenih utopija, o organizovanju pojedinih falanstera, o osnivanju home-kolonija, o podizanju neke male Ikarije[(12)] - džepnog izdanja novog Jerusalima - a za izgradnju svih tih španskih kula moraju da apeluju na dobročinstvena srca i na kese buržoazije. Postepeno, oni padaju u kategoriju gore oslikanih reakcionarnih ili konzervativnih socijalista, i razlikuju se od njih još samo bolje sistematizovanom pedanterijom, fanatičnim sujeverjem u čudotvorno dejstvo socijalne nauke.

Zbog toga oni sa ogorčenjem istupaju protiv svakog političkog pokreta radnika, koji je mogao nastati samo iz slepe nevernice u novo jevandjelje.

Ovenisti u Engleskoj, furijeristi u Francuskoj reaguju

tamo protiv čartista, ovde protiv reformista.[(13)]

IV Stav Komunista Prema Različitim Opozicionim Strankama

Posle onoga što je rečeno u II odeljku, sam po sebi je razumljiv odnos komunista prema već konstituisanim radničkim strankama, dakle njihov odnos prema čartistima u Engleskoj i prema agrarnim reformistima u Severnoj Americi.

Komunisti se bore za postizanje najbližih ciljeva i interesa radničke klase, ali u sadašnjem pokretu oni ujedno zastupaju i budućnost pokreta. U Francuskoj komunisti se priključuju socijalističkoj-demokratskoj stranci[(14)] protiv konzervativne i radikalne buržoazije, ne odričući se zbog toga prava da se kritički odnosi prema frazama i iluzijama koje potiču iz revolucionarne tradicije.

U [vajcarskoj oni podupiru radikale, ne zaboravljajući da se ta stranka sastoji od protivrečnih elemenata, delimično od demokratskih socijalista u francuskom smislu, a delimično od radikalnih buržuja.

Medju Poljacima komunisti pomažu onu stranku koja agrarnu revoluciju smatra uslovom nacionalnog oslobodjenja. To je ona ista stranka koja je povela krakovski ustanak 1846.

U Nemačkoj se Komunistička partija bori čim buržoazija istupi revolucionarno, zajedno sa buržoazijom protiv apsolutne monarhije, feudalnog zemljoposeda i malogradjanstva.

Ali ona ne propušta ni jedan momenat a da kod radnika ne stvori što je moguće jasniju svest o neprijateljskoj suprotnosti izmedju buržoazije i proletarijata, kako bi nemački radnici mogli protiv buržoazije odmah okrenuti kao svoje oružje društvene i političke uslove koje buržoazija mora da ostvari svojom vladavinom, kako bi odmah posle rušenja reakcionarnih klasa u Nemačkoj otpočela borba protiv same buržoazije.

Na Nemačku obraćaju komunisti glavnu pažnju zato što Nemačka stoji uoči buržoaske revolucije i zato što ona vrši ovaj prevrat pod naprednijim uslovima evropske civilizacije uopšte i sa mnogo razvijenijim proletarijatom nego Engleska u XVII i Francuska u XVIII stoleću, te, prema tome, zato što nemačka buržoaska revolucija može da bude samo neposredna predigra proleterske revolucije.

Jednom reči, komunisti svuda pomažu svaki revolucionarni pokret protiv postojećeg društvenog i političkog stanja.

U svim tim pokretima oni ističu pitanje svojine, bez obzira na veću ili manju razvijenost njenog oblika, kao osnovno pitanje pokreta.

Naposletku, komunisti rade svuda na povezivanju i sporazumevanju demokratskih stranaka svih zemalja.

Komunisti s prezirom odbijaju da kriju svoje poglede i namere. Oni izjavljuju otvoreno da se njihovi ciljevi mogu postići samo nasilnim rušenjem čitavog dosadašnjeg društvenog poretka. Neka vladajuće klase drhte pred komunističkom revolucijom. U njoj proleteri nemaju šta da izgube sem svojih okova. A dobiće čitav svet.

Proleteri svih zemalja, ujedinite se!

Beleške:

1. Pod buržoazijom se razume klasa modernih kapitalista koji su vlasnici sredstava za proizvodnju i iskorišćuju najamni rad. Pod proleterijatom - klasa modernih najamnih radnika koji su, pošto ne poseduju sredstva za proizvodnju, prinudjeni da prodaju svoju radnu snagu da bi mogli živeti. (Engelsova napomena uz englesko izdanje od 1888.).

2. To jest, tačno govoreći, pismeno preneta istorija. Godina 1847. bila je preistorija društva, organizacija društva koja je prethodila svakoj pisanoj istoriji, još gotovo nepoznata. Otada je Haksthauzen otkrio zajedničku zamišljenu svojinu u Rusiji. Maurer je dokazao da je ona bila društvena osnovica sa koje su sva germanska plemena počela svoj istoriski razvitak, a posebno se iznašlo da su seoske opštine sa zajedničkim zemljišnim posedom bile prvobitni oblik društva od Indije do Irske. Naposletku je sve ovo krunisao Morgan svojim otkrićem prave prirode roda i njegovog položaja u plemenu, otkrivši time unutrašnju organizaciju tog prvobitnog komunističkog društva u njenoj tipičnoj formi. S raspadanjem tih prvobitnih zajednica otpočinje cepanje društva na posebne i na kraju na antagonističke klase. (Engelsova napomena u engleskom izdanju 1888. i nemačkom izdanju od 1890.).

Ja sam pokušao da taj proces raspadanja pratim u *Poreklu porodice, privatne svojine i države*, drugo izdanje. [tutgart 1886. (Završna rečenica gornje napomene koja se nalazi samo u engleskom izdanju od 1888.).

3. Esnafski majstor - tj. punopravni član esnafa, a ne šef esnafa. (Egelsova napomena u engleskom izdanju 1888.).

4. U engeskom izdanju od 1888. uneo je Engels posle reči napredkom - reči ove klase. - Prev.

5. *Komunama* su se zvali gradovi nastali u Francuskoj čak i pre no što su bili kadri da od svojih feudalnih gospodara otmu gradsku samoupravu i politička prava kao treći stalež. Uopšte uzevši, mi smo ovde kao tipičnu zemlju za ekonomski razvitak buržoazije naveli Englesku, a za njen politički razvitak -Francusku. (Engelsova napomena u engleskom izdanju od 1888.).

Ovako su gradjani italijanskih i francuskih gradova zvali svoju gradsku opštinu, pošto su bili otkupili ili izvojevali svoja prva samoupravna prava od feudalnih gospodara. (Engelsova napomena u nemačkom izdanju od 1890.).

6. U engleskom izdaju od 1888. posle reči nezavisna "gradska republika" dodato je: "(kao u Italiji i Nemačkoj)", a posle reči: "treći oporezovani stalež monarhije" - "(kao u Francuskoj)".

7. Kasnije je Marks pokazao da radnik ne prodaje svoj rad, nego svoju radnu snagu. Objašnjenje o tome dao je Engels u uvodu Marksovom spisu *Najamni rad i kapital*, iz godine 1891.- *Prev.*

8. Ne misli se na englesku restauraciju od 1660-1689, nego na francusku restauraciju od 1814-1830. (Engelsova napomena u engleskom izdanju od 1888.).

9. *Legitimisti* - partija plemićkih veleposednika, pristalica "legitimne" burbonske monarhije. *Mlada Engleska* - grupa engleskih aristokrata, političara i književnika, pristalica Konzervativne partije, obrazovana oko 1842. Predstavnici *Mlade Engleske* bili su Dizareli, Tomas Karlajl i dr. - *Prev.*

10. Ovo se odnosi poglavito na Nemačku gde agrarno plemstvo i junkeri najveći deo svojih imanja eksploatišu za svoj račun pomoću svojih upravitelja, a pored toga su krupni proizvodjači šećera od repe i rakije od krompira. Bogatiji engleski aristokrati nisu još dotle doterali; ali i oni znaju kako se opadajuća renta može da nadnoknadi davanjem svoga imena više ili manje sumnjivim osnivačima akcionarskih društava. (*Engelsova napomena engleskom izdanju od 1888*.).

11. Revolucionarna oluja od 1848. oduvala je celi ovaj bedni pravac i oduzela njegovim nosiocima volju da se i dalje zanimaju socijalizmom. Glavni predstavnik i klasični tip toga pravca jeste g. Karl Grin. *(Engelsova napomena u nemačkom izdanju od 1890.)*.

12. *Falanster* - naziv za socijalističke kolonije po planu [arla Furijea; *Ikarija* - ime koje je Kabe dao svojoj utopiji, a docnije svojoj komunističkoj koloniji u Americi. (*Engelsova napomena u engleskom izdanju 1888*.).

Home-colonies (kolonije u unutrašnjosti) - naziv koji je dao Oven svojim komunističkim uzornim društvima. Falansterima su se nazivale društvene palate koje je planirao Furije. Ikarija je bilo ime utopijske fantastične zemlje, čije je komunističke ustanove opisao Kabe. (*Engelsova napomena u nemačkom izdanju od 1890*.).

13. Reč je o pristalicama lista "La Raforme", koji je izlazio u Parizu od 1843-1850. - *Prev.*

14. To je partija koju je u parlamentu tada predstavljao Ledri-Rolen, u književnosti Luj Blan, a u dnevnoj štampi "La Raforme". Ime socijal-demokratija značilo je kod onih koji su ga uveli jedan deo demokratske ili republikanske partije obojen više li manje socijalistički. (*Engelsova napomena u engleskom izdanju od 1888*.)

Partija koja se tada u Francuskoj nazivala socijalističko-demokratska imala je političkog predstavnika u Ledri-Rolenu, a literarnog u Luju Blanu; ona se, dakle, od današnje nemačke socijal-demokratije razlikovala kao nebo i zemlja. (*Engelsova napomena u nemačkom izdanju od 1890.*)